

УДК 323.21 : 342.25 Драгоманов(09)

А. В. Бортнікова
кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

Постановка проблеми. Розробка теоретичних засад і моделей самоврядування, наближених до його сучасного розуміння, припадає на XVIII – початок XIX ст. – часи буржуазних революцій в Європі. Принципове значення для реалізації тогочасних модерних ідей самоврядування в українській суспільно-політичній думці мав факт поділів Речі Посполитої (1772, 1793 і 1795 рр.) між Австро-Угорщиною, Росією і Пруссією і перебуванням українських земель у складі двох імперій. Вплив прогресивних ідей розбудови держави на демократичних засадах у Російській імперії наштовхувався на консерватизм імперського абсолютистського мислення, що визначала формула: «самодержавство, православ'я, народність». До того ж запровадження місцевого самоврядування на українських землях, що належали до Південно-Західного краю (Волинська, Київська і Подільська губернії), йшло зі значним запізненням, що негативно позначилося на збагаченні практичного досвіду його використання. За таких умов творчий доробок Михайла Петровича Драгоманова щодо концептуалізації та програмних настанов здійснення місцевого самоврядування на українських землях у контексті національного відродження є унікальним і таким, що потребує ґрунтовного дослідження. Базові засади свого вчення про самоврядування найбільш повно викладено вченим у праці «Передне слово до «Громади» (1878) і конституційному проекті «Вольный союз» – «Вільна спілка» (1884).

Метою статті є аналіз ідейно-теоретичних засад концепції місцевого самоврядування Михайла Драгоманова та розгляд програмних настанов його конституційного проекту.

Стан опрацювання проблеми. Висвітлення творчої спадщини М. Драгоманова має давню історію і починається з публікацій його учнів і сучасників: І. Франка, М. Павліка, Б. Кістяківського та ін. Загалом же ґрунтовний аналіз історіографії з цього питання зроблено вітчизняним вченим А. Круглашовим у монографії «Драма інтелектуала: політичні ідеї Михайла Драгоманова» (200) [1]. Із сучасних дослідників творчості М. Драгоманова слід також відзначити праці Т. Андрусика, М. Кармазіної, І. Лисяка-Рудницького, О. Скакун, В. Сокурєнка, М. Томенка, П. Федченка та ін. Особливо варто виділити унікальне видання – «Михайло Драгоманов: автожиттєпис» (2009), де зібрано найзначніші автобіографічні твори М. Драгоманова, які супроводжені ґрунтовним нарисом життя і творчості видатного українського мислителя, численними ілюстраціями та бібліографією [2].

Виклад основного матеріалу. Творчість М. Драгоманова припадає на час переходу від панування в Європі ідеології класичного лібералізму, поширення ідей утопічного соціалізму, анархізму, народництва й зародження ідеології соціал-демократії (в їх марксистському та реформістському варіантах).

Знавець усіх головних європейських мов М. Драгоманов добре розумівся на змісті філософських дискусій, що відбувалися тоді у колі прогресивної європейської громадськості. Це засвідчує його численні посилання на доробок Л. Блана, О. Герцена, Е. Дюринга, Ф. Лассаля, К. Маркса, П. Ж. Прудона, Г. Чернишевського та ін. Його бентежило катастрофічне відставання української суспільно-політичної думки від світових зразків: «українці <...> обходяться без усякої філософії, або держать себе в якомусь узенькому, провінціальному та до того й зовсім неясному, плаксивому романтизмі, перед котрим людині, що не має сама охоти пускатися у довгі наукові досліди, зістається тільки сказати: було колись, та що з того?» [3, с. 491]. М. Драгоманов робить висновок про те, що українські «письменні люди й українське мужицтво прийшли до того, що їм нічого не остається далі, як просто пристати до думок європейських і американських громадянців і по-своєму прикладати їх на своїй землі» [4, с. 299].

У ранніх творах вченого відчутним є вплив ідей анархізму. Не ставлячи під сумнів потребу у створенні власної держави, український мислитель вважав, що її майбутнє і майбутнє держав загалом пов'язано з утворенням вільних спілок: «своя держава чи по волі, чи по неволі зложена, була й досі ще єсть для людей спілкою задля оборони себе од чужих і задля впорядкування своїх справ на своїй землі по своїй волі. Тільки ж не всіх справ і не для всіх людей рівно! Тепер вже люди переросли державні спілки й прямують і волею, й неволею до якихось інших» [4, с. 293]. На його переконання, справді вільними можуть бути лише маленькі громади або товариства: «тільки *спілка товариств*, котрі просто чи через виборних людей для кожної справи обертаються до других товариств, з котрими їм найближче, найлегше, найпожитніше бути спільними, за потрібними їм справами, отдаючи їм поміч за поміч». Кінцева мета організації за таким принципом, її ціль за М. Драгомановим, «зветься *безначальство: своя воля кожному й вільне громадянство й товариство людей і товариств*» [4, с. 295–296].

Зазначені тези вочевидь перегукуються із поглядами М. Бакуніна, який вважав найбільшим злом суспільного життя політичну централізацію, яка уособлює державу, навіть у такій її демократичній формі як республіка. На думку класика світової анархічної думки, велика військова бюрократично централізована республіка «може і необхідно має стати загарбницькою державою у зовнішніх справах і гнобителем усередині країни і що вона буде нездатна забезпечити своїм підданам <...> благоденство і свободу». На його переконання, потрібно «визнання абсолютного права

на повну автономію за будь-якою нацією, великою або малою, за будь-яким народом, слабким або сильним, за будь-якою провінцією, за будь-якою комуною, за умови, щоб їх внутрішній устрій не створював загрози і небезпеки для автономії і свободи сусідніх земель» [5, с. 148, 152].

Розуміння сутності політичної організації як інституту в її трактуванні М. Бакуніним дає положення «Революційного катехізису»: «...політична й економічна організація соціального життя не повинна далі, як це мало місце досі, виходити зверху вниз і від центру до периферії, за принципом єдності і вимушеної централізації, але знизу вгору і від периферії до центру, за принципом вільної асоціації і федерації» [6, с. 277].

М. Драгоманов спирався на історичний досвід створення самоврядних громад, побудованих на українських землях за принципами добровільності й рівності. Так, у XVI ст. прості люди у місцях закладали церковні братства, в яких багаті і бідні були рівні, де «усі братчики мусили вибирати і судити пошів, й архієрей мусив слухатися братства, бо братчики брали собі право докоряти й архієрея, коли той робив що непотрібне <...> Братчики... печатали книги церковні й світські, держали школи. <...> давали з братського скарбу поміч бідним і нужденним без лихви, помагали бідним хлопцям вчитись науки. братчики хотіли самі судитися проміж себе, не виносячи справи за поріг...» [4, с. 287].

Іншим ідейним джерелом самоврядування на українських землях, на його думку, є і досвід самоорганізації козацького життя. На зауваження вченого, в Україні низовій, де воля трималася довше, «бо там менше було станів та займанщини (бо майже не було хліборобства), а було *товариське* вояцтво й господарство (рибалство, полювання, скотарство). У цьому-то *товаристві: у рівності й у спільному господарстві* над усім, що потрібно людям, і єсть корінь волі й для людей, маючих свої держави й не маючих їх». За такого розуміння держава має стати «*товариством товариств, спільною громадою*, вільних в усіх своїх справах, інакше які-небудь громади будуть поневолені робити не те, що вони хочуть, і не там, де вони сидять» [4, с. 295]. У свої роздумах щодо організації колективних форм українського життя у федеративній державі вчений неодноразово повертається до ідейних настанов «Кирило-Мефодіївського братства».

Однією з головних проблем, яка потребувала свого теоретичного й практичного розв'язання, це – подолання державної централізації й «чиновницької сваволі», які панували у Російській імперії. М. Драгоманов писав, що «усяке вменшення чиновницької сваволі у Росії мусить полегшити людям кожної породи, країни, громади спосіб умовитись і впорядкуватись проміж себе й підкопа ту державну централізацію, котра не дає жити нашій Україні» [4, с. 300].

Іншою умовою успішної організації справи місцевого самоврядування є одночасне підняття культурного і професійного рівня жителів громад – «мужиків» з врахуванням досягнень сучасної науки у багатьох сферах життєдіяльності. Цю культуру мали б нести люди, «котрі не тільки б уміли розсудити про державні й господарські порядки. А ще б уміли господарювати коло скоту, на землі, на фабриці і т. д. найліпшим нау-

ковим способом і могли б навчати тому мужицькі громади» [4, с. 313].

У цих міркуваннях вочевидь простежуються вплив ідей представників утопічного соціалізму XVIII–XIX ст. К. А. де Сен-Симона і Р. Оуена, яких М. Драгоманов вважав за батьків «нового громадівського руху» [4, с. 316]. Так, за Р. Оуеном справжня рівність можлива лише за умови обов'язкової праці для усіх. А шляхом використання сучасної техніки праця має бути не лише продуктивною, а й приємною: «Завдяки винаходам і відкриттям, зробленим в останнє століття, суспільство, організоване на наукових засадах і кероване за допомогою простих, побудованих з позицій здорового глузду, принципів рівності і справедливості, може бути насиченим благами найвищого ґатунку під час роботи, яка зводиться до корисних і приємних занять, що тривають менше як чотириох годин» [7, с. 21]. Водночас ці ідеї тотожні ідеології народництва, поширеного на той час у Російській імперії. У цьому контексті показовими є спостереження вченого про те, що в Україні, на відміну від інших країн, «до мужицтва не доходить і стільки з вигадів панської науки, скільки їх доходить по других країнах, де панство не одірвалось од мужицтва» [4, с. 317].

Організація місцевого самоврядування у нього невіддільна від ідеї організації державного життя на засадах федерації: «...українським громадам далеко корисніше тепер же почати добиватись якнайбільшої своєї волі, ніж пориватись здобути для України більше чи менше централізовані осібні державні порядки. Добиватись такої своєї волі громадівської й крайової (напр., навіть повітової й губернської) для України, напр. у Росії, ми думаємо, що буде й розумно й корисно, бо по такій дорозі українці підуть не самі, а вкупі з федералістами й з других порід і до них пристане навіть чимало людей і з самої державної породи московської» [4, с. 321].

Ідея федерації у нього тісно пов'язана з питанням впорядкування культурно-національних відносин, як найбільш чутливих для більшості людей. М. Драгоманов писав, що українцям слід гуртуватися з представниками національних меншин у Росії й в Австрії, навіть і такими, «котрі не зовсім ще дійшли до громадівських думок, тільки б вони признавались: 1) до того, що кожна порода людська мусить бути сама собі господарем дома, 2) та до того, що сила кожної породи людської лежить у мужицтві. Ми думаємо, що коли українське громадянство вкорениться на своїй землі й зачепиться з сусідніми демократичними і федеральними гуртами, то воно потроху втягнеться у широку спілку демократій людей менших і недержавних порід, таких як, напр., західні слов'яни, волохи, провансали, каталонці, бретонці, фламандці, ірландці і т. і.» [4, с. 322]. Отже, ідеї інтернаціоналізму і багатокультурності ним не абсолютизуються, а й грають інструментальну роль, – як засіб для підняття українства через громади на вищій європейській цивілізаційній рівень.

Місцеве самоврядування в умовах царського самодержавства почало переходити у практичну площину лише в «епоху великих реформ». Реальні кроки у цьому напрямі здійснено заходами земської реформи 1864 р. і міського (городового) положення 1870 р.

Міське положення передбачало утворення всестанових органів міського самоврядування, які ґрунтувалися на існуванні майнового цензу, розподілу представницької та виконавчої влади. Відповідно до іменного указу, нове міське положення до певного часу запроваджувалося лише у губернських містах центральних губерній Російської імперії [8]. Лише через п'ять років, у квітні 1875 р., у схваленому імператором Олександром II висновку державної ради, визнавалося за доцільне його введення у дію у Західних губерніях Російської імперії: Віленській, Вітебській, Волинській, Гродненській, Київській, Ковенській, Мінській, Могилевській та Подільській [9, с. 768].

На зауваження відомого російського дореволюційного історика А. Михайловського, «наше міське самоврядування веде свій початок від реформи 1870 року; що було раніше, не має нічого спільного із самоврядуванням і не заслуговує на увагу. Лише реформа 1870 року створила представництво міського населення, надала обраній городянам думі широку самостійність у рішенні місцевих справ» [10, с. 9].

Досвід запровадження земств на українських землях у ході реалізації земської реформи 1864 р. у Російській імперії накреслив певні шляхи організації місцевого самоврядування на демократичних засадах. М. Драгоманов схвально поставившись до практики земств писав, що «...ми маємо резон дивитись на земства як на наші симпатичні національні порядки, з котрих мусить вийти ліпша доля нашої нації. Українські автономісти зроблять найрозумніше, коли рішуче зв'яжуть долю свою з долею земств на Україні і, значить, в усій Росії. <...> Треба тільки поставити таку практику на ґрунт ясної і широкої теорії» [3, с. 546].

Водночас міські установи 1870 р., на думку М. Драгоманова, дали менше простору дійсному самоврядуванню, ніж земські, оскільки базувалися на майновому цензі, «надавши ведення міських справ класові міських капіталістів, найменш розвинутому у суспільному відношенні з усіх заможних класів у Росії». На думку вченого, застосування цензового начала як у земських, так і у міських установах виявилось «найбільш несприятливим для класу освічених дрібних власників, який завдяки глибоким історичним причинам у Росії є найрозвинутішим у суспільному відношенні й найбільш здатним стати виразником загальних інтересів усіх класів населення. Саме цей клас... виявився найбільшою мірою усунути від органів земського та міського самоврядування...» [11]. М. Драгоманов розумів, що організація міського самоврядування на цензових засадах вочевидь гальмувала створення прошарку дрібної і середньої буржуазії – соціальної основи демократичного ладу.

Досвід запровадження земств у Російській імперії надихнув М. Драгоманова на спробу реформування російської держави на федеративних основах із широким самоврядуванням. Ним було розроблено конституційний проект для українського товариства «Вольний Союз» – «Вільна Спілка» (1884). Цей проект розцінюється вітчизняною історіографією як перший модерний конституційний проект у межах Російської імперії [12, с. 74]. За своїм змістом проект М. Драгоманова нагадував федеративний устрій США й Швейцарії. Його головними засадами були: права людини

і громадянина; місцеве самоврядування і політична свобода – як засіб для повернення української нації у сім'ю «націй культурних» [11].

За проектом самоврядування мало здійснюватися на двох рівнях: а) місцевому – обцинне (сільське і міське), волосне, повітове, обласне і б) державному. Самоврядування мало бути представлено сходами або ж вибраними зборами, перед якими повинні були відповідати всі службові особи, крім суддів, становище яких мало бути визначено окремо. У селах громадськими справами мав завідувати схід та вибрана ним управа на чолі зі старшиною. У містах (містечках), волостях, повітах та областях для завідування громадськими справами запроваджувалися думи, обрані на підставі відповідних законів, а також управи, обрані зазначеними думами.

До функцій громад, волосних і повітових установ належало завідування у своїх округах справами місцевого громадського господарства (громадське майно, ринки, ярмарки та ін.), благоустроєм (шляхи сполучення, громадські будівлі, пошти та ін.), сферою соціального захисту, охороною здоров'я, екології, а також початковою та середньою освітою (за наявності відповідних засобів).

До повноважень обласних дум і визначених ними управ та інших органів мало належати: завідування справами місцевого громадського господарства, благоустроєм і соціальним захистом, нагляд за всією економічною діяльністю (землеробством, кіньми, лісами, промислами, заводами, фабриками та ін.). До їх компетенції належало «прийняття заходів для збереження природних багатств області і для правильного їх використання, а також для забезпечення і примноження загального багатства населення області; нагляд (інспекція) за публічним навчанням в області і завідування школами середніми, які утримуються за обласний кошт, а також школами вищими і науковими закладами (академіями та ін.)» [11].

Принципово важливим є питання розмежування функцій загальнодержавних установ і органів місцевого самоврядування. Для того, щоб місцеве самоврядування було справжнім, у проекті передбачено певні запобіжники у повноваженнях представників держави (міністри і намісники): їм дозволено призупиняти лише такі постанови і дії органів місцевого самоуправління, «які суперечать основним законам і загальним інтересам державної спільки і щоб суперечність, яка таким чином виникла, вирішувалася Сенатом (вищим судом) із відповідальністю державного урядовця за наслідки проведеної ним зупинки» [11].

Автор конституційного проекту у додатку пояснює роль обласного намісника, який призначається главою держави: «... він не повинен бути ні «хазяїном області» щодо адміністрації взагалі, яким хотіли зробити колишнього губернатора, ні володарем над органами самоврядування, яким, по суті, залишається нинішній губернатор Росії» [Вільна спілка]. Діяльність цивільних губернаторів у Російській імперії на той час регламентувалося імператорським наказом: «Загальний наказ цивільним губернаторам» (1837 р.) Миколи I. У наказі чітко визначено правовий статус губернатора: «§ 1. Цивільні губернатори, як безпосередні начальники... губерній, є перші у них охоронці недо-

торканості верховних прав самодержавства, користі держави і повсюдного, точного виконання законів...» [13]. З метою мінімізації державного втручання поліція у містах та повітах мала належати до сфери відання місцевих дум, перед якими відповідальними ставали начальники місцевої поліції.

Проект відводив визначальну роль органам місцевого самоврядування й у випадку заколоту та прямого зазіхання на основі державного ладу з боку будь-яких політичних сил. За таких умов обласні думи мали виступати у ролі реальних запобіжників розповсюдження такого заколоту: «У разі незаконного захоплення державної влади з будь-якої сторони, повинні збиратися за власною ініціативою обласні думи, які і ухвалити заходи щодо відновлення законного порядку. У такому випадку війська, що розташовані в областях, повинні підпорядковуватись обласним думам» [11].

За висновками політологів, розглянутий конституційний проект, по-перше, сконцентрував найкращі ідеї М. Драгоманова та його однодумців стосовно принципів організації та діяльності місцевого самоврядування, по-друге, він акумулював досягнення тогочасної української, російської європейської та, без перебільшення, світової політичної та правової думки, демократичної практики. Нарешті, цей проект, у свої головних рисах, був теоретично придатним для втілення у життя за умови демократичних змін у Росії [1, с. 409].

Висновки. Отже, М. П. Драгоманов є одним із небагатьох вітчизняних вчених, якому притаманна здатність до концептуалізації низки суспільно-політичних явищ, куди входить й інститут місцевого самоврядування. Мислитель не лише вписав його у контекст тогочасної української дійсності, а й розкрив державотворчу, соціальну й політичну природу самоврядування, як засобу забезпечення політичної свободи людини. Теоретичні розробки вченого органічно поєднуються зі спробами їх практичного втілення, свідченням чому розробка ним конституційного проекту «Вольный союз» – «Вільна спілка». Концепція самоврядування М. П. Драгоманова, яка за визначенням є громадською, поєднує багато рис й принципів теорії «вільних громад», «державницької» теорії й теорії «муніципального дуалізму», оскільки поряд з існуванням автономних громад залишається простір для державного втручання, зокрема, визнається право контролю над діяльністю місцевих громад з боку держави і навіть існування в областях губернатора, який призначається центральною владою.

Література

1. Круглашов А. М. Драма інтелектуала: політичні ідеї Михайла Драгоманова / А. М. Круглашов. – Чернівці : Прут, 2000. – 488 с.
2. Михайло Драгоманов: автожиттєпис / уклали І. С. Гриценко, В. А. Короткий, М. В. Томенко. – К. : Либідь, 2009. – 444 с.: іл. – Бібліогр.: с. 400–441.
3. «Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу / М. Драгоманов // Драгоманов М. П. Вибране («мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні») / упоряд. та авт. іст.-біогр. нарису Р. С. Мищук; приміт. Р. С. Мищука, В. С. Шандри. – К. : Либідь, 1991. – С. 461–558.

4. Драгоманов М. «Передне слово» [до «Громади» 1878 р.] / Михайло Драгоманов // Драгоманов М. П. Вибране («мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні») / упоряд. та авт. іст.-біогр. нарису Р. С. Мищук; приміт. Р. С. Мищука, В. С. Шандри. – К. : Либідь, 1991. – С. 276–326.

5. Бакунин М. А. Федерализм, социализм и анти-теологизм / М. А. Бакунин // Бакунин М. А. Анархия и Порядок : [сочинения]. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2000. – С. 142–275.

6. Бакунин М. А. Принципы и организация интернационального революционного общества. II Революционный катехизис / М. А. Бакунин // Бакунин М. А. Анархия и Порядок : [сочинения]. – М. : ЭКСМО-Пресс, 2000. – С. 276–306.

7. Оуэн Р. Избранные сочинения : в 2-х т. / Р. Оуэн. – М. ; Л. : Изд-во Академии наук СССР, 1950. – Т. 2. – 486 с.

8. Высочайше утвержденное Городовое положение от 16/28 июня 1870 г. // Полный свод законов Российской империи. Собр. второе. Т. XLV. – СПб. : В тип. второго отдела собственного Е. И. В. канцелярии, 1870. – № 48498.

9. Схвалений імператором Олександром II висновок Державної ради щодо поширення Міського положення від 16 червня 1870 року на західні губернії. 29 квітня 1875 р. // Історія державної служби в Україні : у 5 т. / [відп. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій ; редкол. : С. В. Кульчицький та ін.] ; Голов. упр. держ. служби України, Ін-т історії НАН України. – К. : Ніка-Центр, 2009. – Т. 4 : Док. і матеріали. 1775–1913 / [упоряд. : Г. В. Боряк (кер. кол. упоряд.), Л. Я. Демченко, В. С. Шандра]. – С. 768–770.

10. Михайловский А. Г. Реформа городского самоуправления в России / А. Г. Михайловский. – М. : Книгоиздательство «Польза» В. Антик и К., 1908. – 110 с.

11. Вільна спілка – «Вольный Союз». Спроба української політико-соціальної програми. Збір і пояснення М. Драгоманова; переклад Т. Андросюка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ditext.com/drahomanov/union/free-union.html/>.

12. Андрусак Т. Михайло Драгоманов та його конституційний проект / Т. Андрусак // Драгоманівський зб.: «Вільна Спілка» та сучасний укр. конституціоналізм / за ред. Т. Андрусяка. – Львів : [б. в.], 1996. – С. 73–78.

13. Высочайше утвержденный общий наказ гражданским губернаторам. 3 июня 1837 г. // Полный свод законов Российской империи. Собр. второе. – СПб. : В тип. второго отдела собственного Е. И. В. канцелярии, 1870. – Т. XII. – № 10303.

Анотація

Бортнікова А. В. Концептуальні засади місцевого самоврядування у творчій спадщині Михайла Драгоманова. – Стаття.

Простежено зміст концепції місцевого самоврядування М. П. Драгоманова у контексті українського національного державотворення. Показано витоки ідейно-теоретичної спадщини вченого, її органічний зв'язок з прогресивними течіями світової суспільно-політичної думки і демократичними традиціями українського народу. Розкрито зміст конституційного

проекту «Вольный союз» – «Вільна спілка». Акцентовано увагу на проблемі федеративного устрою держави, децентралізації із широким застосуванням місцевого самоврядування на різних рівнях. Розкрито питання розмежування функцій загальнодержавних установ і органів місцевого самоврядування, ролі обласного намісника, який призначається главою держави, ролі органів місцевого самоврядування у випадку заколоту та прямого зазіхання на основі державного ладу з боку будь-яких політичних сил.

Ключові слова: М. П. Драгоманов, український народ, місцеве самоврядування, держава, федерація, децентралізація.

Аннотация

Бортникова А. В. Концептуальные основы местного самоуправления в творческом наследии Михаила Драгоманова. – Статья.

Рассмотрено содержание концепции местного самоуправления М. П. Драгоманова в контексте украинского национального государственного строительства. Показаны истоки идейно-теоретического наследия ученого, его органическую связь с прогрессивными течениями мировой общественно-политической мысли и демократическими традициями украинского народа. Раскрыто содержание конституционного проекта «Вольный союз» – «Вільна спілка». Акцентируется внимание на проблеме федеративного устройства государства, децентрализации с широким использованием местного самоуправления на различных уровнях. Освещен вопрос о разделении функций общегосударственных учреждений и органов местного самоуправления, роли областного наместника, который на-

значался главой государства, роли органов местного самоуправления в случае мятежа и прямого посягательства на основы государственной власти со стороны любых политических сил.

Ключевые слова: М. П. Драгоманов, украинский народ, местное самоуправление, государство, федерация, децентрализация.

Summary

Bortnikova A. V. Conceptual foundations of local self-government in the creative heritage of Mikhailo Dragomanov. – Article.

M. P. Dragomanov's content of the local self-government concept in the context of Ukrainian national statehood has been observed. The origins of the ideological and theoretical heritage of the scholar, its organic relationship with the progressive movements of the world social and political opinion and democratic traditions of the Ukrainian people have been proved. The content of the constitutional project «Vol'nyi sojuz» – «Free Union» has been revealed. The attention has been focused on the problem of the state's federal structure, decentralization with wide application of local self-government at different levels.

The issue of differentiating the functions of state-owned and local self-government bodies, the role of the regional governor appointed by the Head of state, the role of local self-government bodies in the event of rebellion and direct encroachment on the basis of the state system by any political forces have been revealed.

Key words: M. P. Dragomanov, the Ukrainian people, local self-government, state, federation, decentralization.